

Henk Schoot

De katholieke kerk van Nederland in restauratie?

Twee voorbeelden van restauratie?

Net als ik mijn bijdrage aan dit debat over vermeende restauratie in de Nederlandse kerkprovincie aan het ontwerpen ben, verschijnt de oproep van hulpbisschop De Jong, op het internet: ‘Bisschop De Jong wil kleinseminarie terug.’ De moed zakt mij in de schoenen. Tegen zoveel restauratiezucht kan ik niet op. Het kleinseminarie was tot midden jaren zestig een middelbareschoolopleiding in internaatsverband voor jongens die het priesterschap overwogen. Maar De Jong (1958) kent het kleinseminarie – evenmin als ik zelf – uit eigen ervaring. Het voordeel van een gebrek aan ervaring?

Ik lees toch maar even verder. Zijn opvatting blijkt ingegeven door de zorg dat de kerk te weinig voor jongeren doet. Er zijn te weinig plaatsen waar katholieke vorming, degelijk godsdienstonderricht, enthousiaste motivatie en discipline worden aangeboden. Kennelijk zijn er momenteel in België kostscholen met zo’n doelstelling. Ik zou er mijn kinderen niet naar toe sturen, maar ik erken onmiddellijk dat het niet meevalt om je kinderen een gezonde christelijke levensovertuiging en levensinrichting mee te geven. En het is ook niet zo dat De Jong alleen aan priesterstudenten denkt, zoals vroeger met kleinseminaristen het geval was.

Plotseling begint het me te dagen. Ik ben even het slachtoffer van hetzelfde mechanisme dat ik nu eigenlijk zo graag aan de kaak zou willen stellen. Het mechanisme is, dat we bij elk voorstel uit hogere kerkelijke regionen onmiddellijk denken aan vergelijkbare initiatieven uit de minder recente kerkgeschiedenis. De vraag die ik zou moeten stellen, is de vraag of de verschillen die er bestaan tussen nu en toen, het voorstel niet zodanig anders maken, dat vergelijking eigenlijk nauwelijks nog zin heeft.

Vroeger zat iedereen in een strak keurslijf van catechismus en kerkelijk leven, nu geldt dat voor niemand meer. Vroeger waren het alleen jongens, nu ook meisjes, en dus ook niet alleen ‘priesterkandidaten’. Vroeger bestonden er naast

religieuze ook oneigenlijke sociale en economische redenen voor een aanmelding bij een kleinseminarie, maar nu kan ik me die niet meer voorstellen. Vroeger waren er juist ook veel kleinseminaries van ordes en congregaties, met hun eigen specifieke 'kleur', nu zijn er geen ordes en congregaties meer die een dergelijk instituut zouden kunnen dragen. En ook bisdommen zullen – als ze al zouden willen – er niet toe in staat zijn. Het allerbelangrijkste is natuurlijk dat de jongeren van nu compleet anders zijn dan de jongeren van toen. Het zou dus waarschijnlijk een gezamenlijk initiatief van ouders en maatschappelijke organisaties moeten worden. En naarmate je langer nadent over het voorstel, ontdek je dat het woord 'kleinseminarie' je gewoon op het verkeerde been zet.

*Aarts-
bisschop
Mgr. Eijk*

Restauratie is geen optie, simpelweg omdat het onmogelijk is. De maatschappij is veranderd, de kerk is veranderd, de mensen zijn veranderd en als een dergelijk initiatief genomen wordt, zijn de ingrediënten dus zodanig anders dat een nieuw 'kleinseminarie' praktisch niets gemeen heeft met het aloude kleinseminarie. Laten we het dan ook maar niet zo noemen, denk ik dan.

Zo werkt het mechanisme dus, het mechanisme dat vooral werkzaam is wanneer bisschoppen voorstellen doen of opvattingen uiten. Het zijn bisschoppen die in de meeste gevallen tegen de zin van kapittel en gelovigen in benoemd zijn. Het zijn benoemingen die telkens weer geduid worden als onderdeel van een Vaticaanse normaliseringspolitiek. De bisschoppen zijn daarmee dan vertegenwoordigers van de terugkeer naar het beproefde recept van de ultramontaanse volkskerk van het tweede en derde kwart van de twintigste eeuw. Ze zullen de klok wel terug willen zetten.

Een andere kandidaat voor de diagnose 'restauratie' ligt op het terrein van de oecumene. Betrokken als ik was bij de opstelling van een notitie om de oecumene in het aartsbisdom Utrecht te bevorderen, kreeg ik een veelzeggende reactie uit een parochieverband: ze vonden het wel fijn dat bisschop en bisdomraad er niet meer vanuit gingen dat de protestanten zouden terugkeren naar de moederkerk. Een dergelijke reactie vond ik bijna beledigend. Zouden ze dan echt denken dat dat het streven van het bisdom was? Juist het afscheid van de gedachte van de 'terugkeer' heeft de enorme ontwikkeling van de oecumene mogelijk gemaakt. Juist de wens om nieuwe stappen te zetten in het proces naar zichtbare eenheid van de kerken zit voor bij het schrijven en bespreken van een dergelijke notitie.

*'de bisschoppen
zullen de klok wel
terug willen zetten'*

Maar de feitelijke ontkerkelijking van Nederland haalt de vernieuwing die de oecumenische beweging decennia lang heeft betekend links en rechts in. In het zicht van zo'n enorme onkerkelijkheid en zo'n enorme onthandheid ten aanzien van de inhoud van het christelijke en katholieke geloof, is het al heel wat wanneer gelovigen de moeite nemen om samen te bidden, samen te dienen, samen te leren, en er de grote waarde van inzien. De verschillen worden in toenemende mate als irrelevant beoordeeld. Inmiddels hebben we zo weinig geïnvesteerd in kennis ten aanzien van de verschillen en zijn die verschillen zo irrelevant geworden in het zicht van zulke enorme uitdagingen, dat slechts een handjevol mensen ze nog kennen. Ik lees zelfs over 'christenen zonder etiket'. Wie echter de realiteit van de 'etiketten' niet uit de weg wil gaan en de geschiedenis niet wil veronachtzamen, loopt dan wel de kans voor restaurateur aangezien te worden. Maar op gebrek aan kennis en op onkunde kan geen vernieuwde kerk gebouwd worden.

Gevoeligheden zijn er wel te over. Zoals wanneer het woord ‘kerk’ door de Congregatie van de Geloofsleer voor de katholieke en de orthodoxe kerken gereserveerd wordt. Ja, enige nuchterheid zou wel op zijn plaats zijn, want het pausschap behoort toch ook niet tot het zelfbegrip van protestantse kerken? Dat is het enige wat de Congregatie heeft willen zeggen: het katholieke kerkbegrip en het protestantse kerkbegrip zijn wezenlijk verschillend en daarom kunnen wij protestantse kerken niet kerk noemen zoals we de katholieke kerk kerk noemen. Is het zo simpel? Ja en nee. Ja, omdat dat de zakelijke inhoud van de gewraakte brief was. Nee, omdat in dit geval onmiddellijk datzelfde verleden van veroordeling, vermeende superioriteit en terugkeeroecumene naar boven komen. Maar zie hoezeer het boven genoemde mechanisme dan weer zijn vernietigende werk doet: wat in het heden wordt uitgesproken, wordt geïnterpreteerd naar een vorig

met onkunde en

gebrek aan kennis

geen vernieuwde kerk

leven, dat het heeft gehad, en daarmee van zijn zakelijke inhoud en zijn waarde beroofd.

Ik heb nu twee voorbeelden genoemd waar gemakkelijk de term ‘restauratie’ op kan worden geplakt, nl. een voorbeeld op het gebied van het onderwijs en een voorbeeld op het gebied van het streven naar zichtbare kerkelijke eenheid. Beide voorbeelden hebben met elkaar

gemeen – het is goed om dat nogmaals te benadrukken – dat de culturele en maatschappelijke omstandigheden compleet zijn veranderd in de afgelopen decennia. Als we de bloeiperiode van de katholieke kerk in Nederland bepalen op de periode van 1923 (stichting Katholieke Universiteit Nijmegen) tot 1954 (uitgave Bisschoppelijk Mandement), dan hebben we dus te maken met een periode die op de hoofdlijnen van het maatschappelijk leven niet meer vergelijkbaar is met onze samenleving. Ik sluit niet uit, dat er nog wel eens een bisschop is, voor wie de omstandigheden van toen een belangrijke reden vormen voor zijn beleid van nu – men zou het opnieuw stichten van grootseminaries kunnen noemen.

Maar zelfs in een dergelijk geval wordt zo’n bisschop ingehaald door de nieuwe omstandigheden, of creëert hij ze zelf. Bijvoorbeeld door buitenlandse congregaties naar Nederland te halen die studenten naar het grootseminarie sturen. Bijvoorbeeld door de ingrijpend veranderde situatie in het universitair onderwijs of op het gebied van gezagsverhoudingen in gezin en maatschappij. Ook moet worden vastgesteld dat de bijna spreekwoordelijke wereldvreemdheid en afgeschermdheid van het vroegere seminarie, die vaak werd vereenzelvigd met de afgelegen plaats ergens in de bossen, door de komst van de moderne communicatiemiddelen als mobiele telefonie en internet, eveneens tot het verleden behoren. Er is zagezegd geen ontkomen meer aan, als dat al het streven zou zijn.¹

culturele en maatschappelijke

ontwikkelingen staan

restauratie niet toe

Wat ik maar wil zeggen is dat, zelfs al zou je zo dom zijn om richting restauratie te willen gaan, de culturele en maatschappelijke ontwikkelingen dat gewoonweg niet toestaan. Daarom vind ik het niet behulpzaam of gerechtvaardigd om over restauratie in de katholieke kerk van Nederland te praten.

Waarom de vraag naar restauratie?

Als ik nu veronderstel dat de lezer de redelijkheid van mijn positie tot nu toe onderschrijft, dan zal wellicht toch de vraag opkomen waarom dan juist tegenwoordig die vraag naar conservatisme en restauratie zoveel gesteld wordt. Ik heb op die vraag een dubbel antwoord.

Op de eerste plaats denk ik niet dat de vraag naar conservatisme en restauratie

alleen maar van de laatste jaren is, integendeel. De terminologie van progressiviteit en behoudzucht in de katholieke kerk van Nederland is een manier om de polarisatie, het gebrek aan dialoog, en de onderlinge verkettering te benoemen. Het zijn de karikaturen die al decennia lang hun kwalijke werk doen en ervoor zorgen dat luisteren en spreken en een normale omgang met elkaar in onze kerk tot uiterst moeilijke opgaven zijn geworden. Men zegt wel dat de polarisatie is afgenomen, maar dat betekent niet dat de dialoog is toegenomen. Ik hoor vaak het woord patstelling.

Dat suggereert stilstand, maar dan vooral stilstand in de beeldvorming. Als een priester die recent gewijd is priesterkleding draagt inclusief boord, dan hebben velen daar een oordeel over. Men neemt er (meestal) aanstoot aan, of (soms) juist het tegendeel. Terwijl het kerkelijk wetboek het gewoon voorschrijft en de jonge priester meestal zelf niets van die kerk van vroeger heeft meegemaakt noch ernaar verlangt. Het enige wat hij wil is er voor uitkomen dat hij priester is en het niet wegstoppen uit schaamte voor de kerk van het verleden met haar misplaatste klerikalisme.

Ik zal niet licht vergeten dat een priesterstudent terugkeerde van zijn stage en tot zijn eigen wanhoop een vorm van conservatisme bij zichzelf had ontdekt, als was het een ziekte. Wat was er gebeurd? Op zijn stageadres had hij meegemaakt hoe goedwillende maar onkundige leden van een liturgiegroep te werk gingen om een liturgische viering 'in elkaar te zetten', met knip- en plakwerk uit een grote stapel liturgieboekjes. Geen liturgische grondgedachten, geen theologische overtuigingen, geen ecclesiologische doelstellingen, niets van dat al. Gewoon knip- en plakwerk en afgaan op je gevoel, terwijl iemand die zich voorbereidt op een beroep als priester, diaken of pastoraal werk(st)er zes volle jaren studie moet doorlopen. In dat geval kan het gebeuren dat een professional versleten wordt voor een conservatief, gewoon omdat hij kennis van zaken heeft en weet dat de kerk niet van vandaag of gisteren is.

Daarmee komt ook het andere deel van mijn antwoord in beeld. Vermoedelijk komt de vraag naar restauratie de laatste tijd met meer kracht naar voren, omdat de onomkeerbare verandering van de kerk nu op een wel zeer pijnlijke wijze zichtbaar wordt. Jarenlang hebben de profeten van de secularisatie gesproken over enorme veranderingen in de kerk en eigenlijk zijn de contouren van die veranderingen pas nu voor iedereen zichtbaar aan het worden. Momenteel geldt meer dan ooit dat in de katholieke kerk van Nederland geen steen op de andere blijft, alles in beweging en in reorganisatie is en mensen en opvattingen op elkaar botsen of ze willen of niet. Ik zal een paar voorbeelden noemen, zonder te preten-deren hierin origineel te zijn. Ze zijn bekend, maar ik vraag me soms wel af of ook de ingrijpendheid, de radicaliteit van de veranderingen tot iedereen doordringen.

Een eerste omwenteling vindt plaats op het niveau van de parochie en op het niveau van de ambtsuitoefening. Alle bisdommen in Nederland worden gedwongen om hun parochies te reorganiseren. Meestal betekent het schaalvergroting, van gedwongen samenwerking tot fusie. Soms en steeds vaker moeten kerkgebouwen worden afgestoten. Plaatselijke gemeenschappen van gelovigen hebben moeite om het hoofd boven water te houden, omdat ze vergrijzen, omdat ze een overschot aan 'servicekatholiek' hebben die het instituut niet willen dragen, omdat ze het financieel niet meer rond kunnen krijgen, omdat ze geen eigen pastor meer hebben, of om een combinatie van deze en andere omstandigheden. Veelal wordt de schuld gezocht

*polarisatie is
afgenomen,
dialoog niet
toegenomen*

*vraag naar
restauratie door
pijnlijk zichtbare
veranderingen*

bij het bisdom, maar mensen weten vaak ook wel dat het niet anders kan. Maar welke andere kanalen bestaan er voor het afreageren van pijn en frustratie, dan door af te geven op het hogere gezag?

*van territoriale
pastores naar
pastoraal team*

In de praktijk van de reorganisatie, en dat is minder bekend, ontstaat een nieuw fenomeen, namelijk dat van het pastoraal team. Priesters, pastoraal werkers en werksters en diakens moeten samen een pastoraal team vormen en met elkaar de zorg voor een groot aantal parochies op zich nemen. Pastores, die op voet van professionele gelijkwaardigheid moeten samenwerken op hetzelfde territorium, zelfs al is er wel een hiërarchie met een eindverantwoordelijk pastoor, is een novum. Het gaat voorbij aan een lange geschiedenis waarin pastores territoriaal en pastoranten vooral op één pastor gericht waren. Nu zitten niet alleen alle soorten ambtsdragers rond de tafel, maar ook alle soorten pastorale en kerkelijke oriëntaties. Er is geen ontkomen meer aan, men kan elkaar niet meer vermijden. Al is het dan vooral binnenskamers, tegenstellingen worden weer aangescherpt. Het zal van voorbijgaande aard zijn, zo valt te hopen en te verwachten, maar het draagt wel bij aan de geladen sfeer.

Merkwaardig is wel, dat juist in deze situatie van de kant van de bisdomleiding soms wordt geventileerd dat de parochies zo conservatief zijn. Het zijn de parochies die aan de oude gebouwen en de oude structuren willen vasthouden, niet de bisdomleiding en tot op zekere hoogte ook niet de pastores. Tegelijkertijd weet iedereen dat, waar gereorganiseerd wordt degene die de reorganisatie leidt in zijn machtspositie wordt bevestigd. En dat geldt ook voor een bisdomleiding die aan het reorganiseren is. Uit zorg voor de kerk, zeker, maar met als neveneffect precies datgene wat vaak geassocieerd wordt met de kerk van vroeger: machtsuitoefening.

Langs die weg kan reorganisatie dus ook reacties oproepen die spreken over restauratie, namelijk restauratie van een positie waarvan men dacht dat die inmiddels verleden tijd was.²

*reorganisatie gaat
met macht gepaard*

Een ander, en even belangrijk voorbeeld, is dat van de opleidingen. Op de simpele vraag wat er hetzelfde is gebleven tussen 1967 en 2007, moet het simpele antwoord luiden: niets. In 1967 waren er nog 32 zgn. philosophica en 30 theologica, verdeeld over 48 'huizen' van priesteropleidingen, naast de theologische faculteit van Nijmegen waar men een vervolgstudie kon doen.³ Deze opleidingen werden in 1967 geconcentreerd tot een aantal van vijf Katholieke Instellingen voor Wetenschappelijk Theologisch Onderwijs, waarvan er vervolgens in 1992 inclusief Nijmegen nog drie overbleven. Op 1 januari 2007 is er daarvan nog maar één door Rome erkende opleiding over en dat is de nieuw opgerichte Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit van Tilburg. Zeker, in de loop der jaren zijn er alsnog een aantal grootseminaries opgericht, een seminarie voor late roepingen en leefgemeenschappen voor priesterstudenten. Behalve op academisch niveau, kunnen ambtsdragers nu ook op HBO-niveau worden opgeleid aan bestaande of aan nieuwe instellingen.

Maar het gezamenlijke beeld is toch dat de ene reorganisatie en fusie de andere in snel tempo opvolgen, waarbij concentratie en inkrimping de boventoon voeren. Momenteel zijn er weliswaar nog zo'n zeven plaatsen voor katholieke theologiebeoefening in Nederland, maar zelfs dat is geen lang leven meer beschoren. De HBO-instellingen kampen met ernstig dalende studentenaantallen terwijl

de seminaries al langere tijd zeer intensief samenwerken. Een open vraag is hoe de toekomst van de wetenschappelijke katholieke theologiebeoefening en vooral ook die van de religiewetenschappen aan katholieke universiteiten zal zijn.⁴

Godsgeloof en vertrouwen in de kerk

Nu heeft een collega die van oorsprong geen Nederlander is, wel eens gewezen op het feit dat Nederlanders om problemen op te lossen snel grijpen naar het middel van reorganisatie, maar dat dit ten koste kan gaan van de inhoudelijkheid van geloof en kerk.⁵ Reorganisatie kan de schaarste beter verdelen en kan nieuwe dynamiek teweeg brengen, maar dat brengt geen verdieping of verbreding van het geloof en daar is toch het meeste behoefte aan. Een van de telkens herhaalde gezichtspunten van aartsbisschop Simonis was dan ook dat de rooms-katholieke kerk van Nederland het zo moeilijk heeft omdat haar geloof in een persoonlijke God, haar geloof in de persoon van Jezus Christus zo tanende is. Het motto van de aartsbisschop was niet voor niets een citaat van Jezus uit het Johannesevangelie (17,3): *Ut cognoscant te*, 'dat zij u kennen'.

*reorganisatie geeft
dynamiek maar geen
verdieping*

Inderdaad toont sociologisch onderzoek aan dat maar ongeveer 34% van de Nederlanders die zichzelf als katholiek beschouwen, geloven in een persoonlijke God.⁶ Dat cijfer krijgt meer reliëf wanneer het vergeleken wordt met andere katholieken in Europa. Dan wordt duidelijk hoezeer Nederlandse katholieken een uitzonderingspositie innemen, omdat die 34% tot de laagste gemeten percentages behoort. Merkwaardig daarbij is dat in dit opzicht Nederlandse protestanten precies het tegenbeeld vormen: van alle Europese protestanten zijn zij met 56% de koplopers in het persoonlijke godsgeloof. Dat staat de conclusie toe, dat het niet in de Nederlandse samenleving zit dat de Nederlandse katholieken zulke vage gelovigen zijn geworden. Als we bovendien verdisconteren dat het alleen in Nederland zo is dat protestanten geloviger zijn dan katholieken en in alle andere landen van Europa het juist katholieken zijn die meer hechten aan Jezus als de Zoon van God en aan een persoonlijke God (met Polen en Portugal aan kop met resp. 85 en 83%), dan ligt een tweede conclusie ook binnen handbereik: het kan dus ook niet liggen aan het niet-democratische maar hiërarchische karakter van de katholieke kerk van Nederland, want die bestaat elders in Europa ook op die manier. Dat betekent bovendien dat een verandering van dat hiërarchische karakter de kerk geen betere positie zal geven. Dat is even slikken.

*protestanten
geloviger dan
katholieken*

Wat mij echter het meest opvalt, is dat geloof in God en vertrouwen in de kerk kennelijk gelijk op lopen: neemt het een af, dan het ander ook en andersom. En als er in Nederland geen maatschappelijke of culturele redenen zijn voor de mate waarin geloofsverdamping plaats vindt – waarom zou het dan immers minder vat krijgen op protestanten – dan moeten het dus specifiek kerkelijke omstandigheden zijn; omstandigheden die de andere katholieke kerken in Europa zo niet meegemaakt hebben.

Dan is de derde conclusie ook voor de hand liggend: juist in Nederland heeft een enorme polarisatie plaatsgevonden, culminerend rond het Pastoraal Concilie, omstreden bisschopsbenoemingen, de Bijzondere Nederlandse bisschoppensynode in 1980 in Rome, omstreden maatregelen in de sfeer van de opleidingen, Pausbezoek en Acht Meibeweging. Zou het kunnen zijn dat veel Nederlandse katholieken door deze polarisatie juist het vertrouwen in de kerk zijn kwijt geraakt en daardoor ook het godsgeloof? Misschien was dit indertijd al

taak nieuwe aartsbisschop: vertrouwen in kerk vergroten

de visie van Johannes Paulus II, toen hij de Nederlandse bisschoppen voortdurend vermaande om met grotere eensgezindheid op te treden, de onderlinge *communio* te verdiepen en de dialoog aan te gaan.⁷ En misschien heeft aartsbisschop Simonis zijn zo positief veranderde imago voor een belangrijk deel wel te danken aan het feit dat juist hij die gezamenlijkheid van de bisschoppen belichaamde.

Het zou in ieder geval betekenen dat de Katholieke kerk in Nederland er goed aan doet om zo veel mogelijk initiatieven te nemen die het vertrouwen in de kerk kunnen vergroten. De nieuwe aartsbisschop zal dus, zo werkt dat kennelijk bij ons, van grote invloed kunnen zijn op het geloof van Katholiek Nederland.

Geslaagde vormen van traditie en vernieuwing

Er zijn echter ook positieve ontwikkelingen. Ik wil er graag twee kort bespreken, die mijns inziens goed aangeven hoe traditie en vernieuwing in de Katholieke kerk van Nederland ook geslaagde vormen kunnen aannemen. Immers, vernieuwing van de kerk vindt telkens plaats door herbronning en terug te grijpen op eerdere vormen en denkbeelden, die vervolgens worden gemodelleerd naar de behoeften van de nieuwe tijd; werk aan vernieuwing lijkt altijd op herstelwerk.

Op de eerste plaats betreft dit het getijdengebed van de kerk. Door Vaticanum II is tot een grondige herziening en vernieuwing van dit zgn. Officie besloten, op grond waarvan sommigen zeggen dat het bijna onherkenbaar is veranderd. In 1970 verschijnt de Latijnse versie van dit urengebed, maar het duurt tot 1990 voor er een goedgekeurde volledige Nederlandstalige uitgave gereed is. Vermoedelijk kan men stellen dat in de tussentijd, tussen het concilie en 1990 in Nederland het bidden van het getijdengebed door priesters, wat vroeger brevieren genoemd werd, in onbruik is geraakt. Maar de invloed van de uitgave van het Getijdenboek in 1990 is groot. De praktijk van het getijdengebed is een centraal en onvervreemdbaar onderdeel van alle Nederlandse opleidingen voor priester en diaken geworden. Een toenemend aantal pastoraal werkers en werksters is bovendien vertrouwd met het regelmatig bidden van dit gebed van de kerk, ook wordt steeds vaker de orde van het getijdengebed te hulp geroepen voor het inrichten van gebedsvieringen in en buiten parochies en blijkt het een uiting van oecumene te kunnen zijn.

Dit gebed heiligt de dag, richt de geest op Gods genade en verbindt de bidder met Christus en zijn over de gehele wereld verspreide kerk. De ontmoeting met de levende Heer en het volgen van het liturgische jaar krijgt juist in het getijdengebed een heel bijzondere en voor steeds meer bidders actuele gestalte. Omdat het getijdengebed en de viering van de gedachtenis van heilige en zalige voorgangers innig met elkaar verbonden zijn, heeft het getijdengebed ook voor

positieve veranderingen: getijdengebed en diaconaat

de beleving van de heiligen – in woord en daad – een belangrijke betekenis.

Een tweede succesvol voorbeeld van vernieuwende traditie, is het besluit van hetzelfde Vaticanum II om het permanente diaconaat te herstellen. Dit ambt was al in de vroege kerk bekend, zie bv.

Handelingen 6, maar kwam na een bloeiperiode van eeuwen in de Westerse kerk als permanent ambt te vervallen. Het concilie van Trente had al een poging gedaan om het permanente diaconaat te herstellen, maar dit lukte pas bij Vaticanum II. Sindsdien is het aan de locale bisschoppenconferenties om het diaconaat in hun streek ook echt in te voeren en dat heeft in sommige werelddelen tot enorme aantallen diakens geleid. Het betekent voor de kerk een enorme impuls voor

het werk van de caritas, de naastenliefde. De diaconie wordt nu door sommige ambtsdragers op een sacramentele manier zichtbaar gemaakt in de kerk. De wijding ontvangen zij voor het leven en zij getuigen daarom met hun leven van Christus die als diaken, als dienaar zijn leven heeft gegeven voor de zijnen. In de persoon en de zending van de diaken zijn de naastenliefde, de verkondiging van het Woord en de dienst van de heiliging op een nieuwe manier met elkaar verbonden. We moeten, ook na dertig jaar, nog steeds ontdekken wat het profiel van de diaken precies moet zijn. Daarover wordt tot op heden immers verschillend gedacht, ook in Nederland. Dat verschil van inzicht komt tot uiting in verschillend beleid van verschillende bisdommen. Niettemin kennen alle bisdommen diakens en bevestigen alle bisschoppen het belang van dat nieuwe diaconaat. Meestal betreft het mannen die getrouwd zijn en kinderen hebben. Voor de kerk is dat een onschatbare nieuwe ervaring; ook in dat opzicht bemiddelen diakens tussen kerk en samenleving. Eigenlijk zijn alle opleidingen in Nederland aan het krimpen terwijl de enige 'sector' die groeit, de sector is waar diakens worden opgeleid. Dat betekent dat voor een deel de vernieuwing van de Nederlandse katholieke kerk van hen verwacht mag worden.⁸

*twee vernieuwingen
door teruggrijpen op
aloude traditie*

Beide, zowel de vernieuwing van het getijdengebed als de herinvoering van het permanente diaconaat zijn voorbeelden van het teruggrijpen op een eerbiedwaardige en aloude traditie, die aangepast aan de nieuwe omstandigheden en met het oog op nieuwe uitdagingen waar de kerk voor staat, op een succesvolle wijze opnieuw gerealiseerd wordt. Vernieuwing, geen restauratie.

Geen restauratief beleid in de katholieke kerk

Al met al hanteer ik in deze bijdrage dus vier argumenten om te staven dat er geen sprake is van restauratief beleid in de RK Kerkprovincie van Nederland:

a) het *vooroordeel-argument*: veel beleid wordt geïnterpreteerd tegen de achtergrond van een kerkelijk optreden waar toch echt niemand meer naar terug wil, maar waarbij de radicaal veranderde omstandigheden niet mee worden gewogen. Als het oude er niet meer is, kunnen we ook niet alles bij het oude laten, terwijl het oude zomaar herstellen een illusie is.

b) het *herbronningsargument*: om nieuwe uitdagingen het hoofd te bieden grijpt de kerk altijd terug naar de openbaring en de vroegste traditie; vernieuwing gebeurt altijd door herbronning, een beweging die lijkt op die van de roeier: achteruitkijkend gaat hij voorwaarts.

c) het *wereldkerkargument*: het besef begint – heel langzaam – door te dringen dat heel veel anderen in de wereldkerk anders denken dan velen van ons in Nederland. Voor elk van de 'grote' onderwerpen van polarisatie (democratisering, celibaat, priesterwijding van de vrouw, leergezag c.q. de kerk als instituut, anticonceptie, homoseksualiteit) kan men dit moeiteloos aantonen. Met andere woorden, wat soms 'terug naar vroeger' lijkt, is niet anders dan 'aanpassing aan wat elders heel gangbaar is'.

Een laatste argument kwam minder expliciet aan de orde, maar heeft in het zicht van de nieuwe bezinning op de eigen identiteit zijn eigen plausibiliteit:

d) het *identiteitsargument*: Er is in de laatste decennia veel overboord gezet. Soms was het ballast, maar soms betrof het zaken die wezenlijk voor de identiteit van het katholieke geloof zijn. De dialoog met andere godsdiensten, en de dialoog met niet-religieuze levensbeschouwingen zetten ons in toenemende mate aan tot 'zelfonderzoek'. Er is een breed gevoelde behoefte om te bewaren wat ons nu

nog rest om trouw te zijn aan de traditie waartoe we behoren, een voedingsbodem voor een nieuwe bovenindividuele en op gemeenschap en traditie gerichte orthodoxie.⁹

Bij dit alles moet dus bedacht worden dat m.i. de voortdurende polarisatie en patstelling enerzijds en anderzijds de zich aanscherpende gevolgen van de ontkerkelijking ervoor zorgen dat bekende tegenstellingen als die tussen vernieuwing en restauratie niet gemakkelijk verdwijnen, en soms zelfs nieuw leven krijgen ingeblazen.

In 1967 werd een boekje uitgegeven met de vertaalde tekst van het oecumenedecreet van Vaticanum II met commentaar van Nederlandse theologen.¹⁰ Op de flap aan de binnenzijde staat een merkwaardige passage. De tekst signaleert het gevaar dat de oecumene in Nederland zo snel gaat, dat het decreet 'als een door de feiten achterhaalde momentopname verwaarloosd zou worden.'

*breed gevoelde
behoefte te bewaren
wat nog rest*

volgens krijgt een dichter vat op de tekst: 'Dit betekent niet, dat een plaatselijke kerk altijd haar pas moet inhouden, als de wereldkerk buiten adem raakt. Maar het is wel zaak, dat zij op de hoogte blijft waar zich de tros van het trekkende godsvolk bevindt.'

De stuitende zelfingenomenheid van deze tekst is waarschijnlijk tekenend voor de tijdgeest van toen. Nu we veertig jaar verder zijn, moeten we nuchter vaststellen dat de wereldkerk een langere adem had en heeft dan de Nederlandse katholieke kerk. De band met de wereldkerk toont zich als vitaal, als levengevend voor onze kerk, in plaats van als een band die ophoudt of knelt. Bij het laatste bezoek van de Nederlandse bisschoppen aan de graven van Petrus en Paulus, *ad limina apostolorum*, sprak de Paus uit: '...dat het Eucharistisch Offer weliswaar altijd wordt opgedragen in een bepaalde plaatselijke gemeenschap, maar toch nooit de viering van die gemeenschap alleen is ... Hieruit volgt dat een waarlijk Eucharistische gemeenschap niet in zichzelf besloten kan zijn, alsof ze op de één of andere manier onafhankelijk zou zijn; de plaatselijke gemeenschap moet volharden in harmonie met iedere andere katholieke gemeenschap. De kerkelijke gemeenschap van de Eucharistische samenkomst is een gemeenschap met de eigen bisschop en met de bisschop van Rome' (14 maart 2004). Openheid naar de wereldkerk en naar andere kerken zal voor de Nederlandse kerk van levensbelang zijn, zo bleek ook uit de boven aangehaalde sociologische gegevens.

Dit geldt ook voor openheid naar onze samenleving en cultuur. De filosoof Ad Verbrugge schreef enkele jaren geleden over onze samenleving: 'De moderne mens leeft nog in de warmte van een reeds ondergegane zon; wellicht begint nu

*openheid naar wereld-
kerk en andere kerken
van levensbelang*

iets van de kou voelbaar te worden - en daarmee iets van de noodzaak van een hernieuwde bezinning op religie.'¹¹

Maar niet alleen buiten de kerk maar ook daarbinnen wordt die kou voelbaar, want het dringt nu pas door welke enorme veranderingen we doormaken. Sommigen denken met nostalgie terug aan de warmte, maar als de zon echt ondergegaan is, dan heeft dat in ieder geval als voordeel dat er geen schaduw meer geworpen wordt, en de kerk dus over die van haarzelf heen zal kunnen stappen. Laat zij dat doen. Laat de Katholieke kerk van Nederland weer uitstralen wat Paulus herkent in de gemeente van Korinte: ze vormt een aanbevelingsbrief van Christus, door Paulus als diaken van het Nieuwe Verbond met de Geest van Christus in haar harten geschreven, en daarom leeft zij naar een nieuwe, inwendige wet, een wet van het hart; waar die Geest heerst, heerst geen angst of benepenheid, geen ongerichte vernieuwzucht of blind res-

tauratiestreven, maar heiliging en vrijheid (2 Korintiërs 3).¹² Zolang de kerk haar hart openstelt voor die Geest van Christus, zolang zij durft te leven van de belofte van Christus om met haar te zijn alle dagen van haar leven (Matteüs 28,20), zolang heeft zij toekomst

De analyse van Nissen roept bij mij de vraag op welk perspectief er bestaat voor de Nederlandse katholieke kerkprovincie. Immers, als Nissen gelijk heeft, dan ligt het voor de hand om te vermoeden dat dat perspectief eigenlijk ontbreekt. De leiding kijkt alleen maar achteruit en over de grenzen en de meeste gelovigen laten de kerk rechts liggen. De secularisatie zet onverminderd door en betrokken katholieken van eertijds (hoe oud zijn die inmiddels?) kunnen alleen nog maar nostalgisch dromen van Dom Helder Camara en Bernardus Alfrink. In mijn bijdrage heb ik een bescheiden poging gedaan om ook beloftevolle vernieuwing aan te wijzen (het getijdengebed, het diaconaat), terwijl anderzijds natuurlijk ook mij duidelijk is dat wij beproefd zullen worden op wijzen die onze krachten soms te boven zullen gaan en uitgedaagd worden tot soms onaangename vormen van vernieuwing. Ook daarom vind ik het nodig om eraan te herinneren dat de kerk méér is dan alleen een instituut met ontwikkelingen die historisch en sociologisch vaststelbaar en analyseerbaar zijn. Kom Schepper Geest...

is er wel een
perspectief?

Prof. dr. H.J.M. Schoot (1958) is bijzonder hoogleraar Theologie van Thomas van Aquino en Docent Systematische Theologie aan de Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit van Tilburg. Tevens is hij verantwoordelijk voor de diakenopleiding van het Aartsbisdom Utrecht.

1. Zie ook Gian Ackermans en Marit Monteiro (red.), *Mannen Gods. Clericale identiteit in verandering*, Verloren, Hilversum 2007.
2. Hoe gemakkelijk de wond rond bisschoppen en voorgangers weer open gaat, bleek recent wel uit de affaire rond de publicatie en het ongevraagd rondzenden van de brochure *Kerk & ambt, onderweg naar een kerk met toekomst* (Valkhof Pers, Nijmegen 2007) geschreven onder verantwoordelijkheid van de Nederlandse Dominicanen. De zeer kritische terechtwijzing door de wereldwijde leiding van de orde, aan de hand van het rapport van Hervé Legrand, maakt eens te meer duidelijk hoezeer sommige stellingnames in de Nederlandse kerkprovincie in het buitenland verontwaardiging en ongeloof te weeg brengen; zo stelt Legrand verschillende malen vast dat de Nederlandse Dominicanen, door parochies op te roepen om zelf ambtsdragers aan te stellen wanneer de bisschop hen niet wil wijden, deze parochies in feite opgeroepen hebben om een schisma aan te gaan en zichzelf te excommuniceren (zie dominicanen.nl).
3. Zie Lodewijk Winkeler, *Om kerk en wetenschap. Geschiedenis van de Katholieke Theologische Universiteit Amsterdam en de Katholieke Theologische Universiteit Utrecht, 1967-1991*, KThU, Utrecht 1992. De priesteropleiding bestond vroeger uit een driejarig *philosophicum* en een vierjarig *theologicum*.
4. En wie denkt dat de oprichting van één Faculteit Katholieke Theologie onder sterk kerkelijk gezag en typisch hiërarchisch katholiek fenomeen van restauratie is, zij gewezen op identieke ontwikkelingen in de Protestantse Kerken van Nederland, waar bijna gelijktijdig de verzelfstandiging van de kerkelijke opleidingen tot de oprichting van de Protestantse Theologische Universiteit werd doorgevoerd.
5. Staf Hellemans, 'De katholieke kerk in Nederland 1960-2020. Van volkskerk naar keuzekerker,' blz. 29, in *Een kerk met toekomst? De katholieke kerk in Nederland 1960-2020*, onder redactie van Staf Hellemans, Willem Putman en Jozef Wissink, Meinema, Zoetermeer 2003.
6. Th. Schepens, 'De Nederlandse katholieke in Europees perspectief,' *Communio* 32, 2007, pp. 333-343. Schepens verwijst ook naar ander onderzoek waaruit blijkt dat de voorgangers hun gelovigen hierin voorgegaan zijn.
7. Zie bv. de toespraak tot de Nederlandse bisschoppen op 11 januari 1988 en 11 januari 1993, bij gelegenheid van de toenmalige bezoeken *Ad limina apostolorum*.
8. Zie hoofdstuk 9 in mijn boek *Over Jezus. Een Naam die leven geeft*, Lannoo, Tiel 2006. En ook Johan van der Vloet en Rogier Vandebroek, *Het permanent diaconaat op zoek naar zichzelf. 35 jaar diakens in Vlaanderen*,

Noten

- Halewijn, Antwerpen 2006, en William T. Ditewig, *The Emerging Diaconate. Servant Leaders in a Servant Church*, Paulist Press, New York/Mahwah 2007.
9. Stijger in de Top 10 van Spiritualiteit in de *Volkskrant* (27 oktober 2007). Ook het woord 'orthodox' roept veel misverstanden op, maar laat ik verwijzen naar de nieuwe theologische stroming die zich toot met de naam 'Radical orthodoxy': J. Milbank, G. Ward, C. Pickstock e.a. Zie ook mijn *Heilig, heilig, heilig. Een pleidooi voor de heiligheid van de theologie*, Rede uitgesproken bij de openbare aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar in de Theologie van Thomas van Aquino aan de Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit van Tilburg, te Utrecht op 26 januari 2007, Universiteit van Tilburg 2007.
 10. *Vaticanum 2. 1/Kerk en Oecumene. Het decreet: Over de katholieke deelname aan de oecumenische beweging. Tekst en commentaar*. Bijdragen van Dr. J. Thijsen, Dr. J.C. Groot, Mag. Dr. G. Thils, Dr. J.G.A.M. Remmers, Dr. H.A.M. Fiolet, Uitg. Paul Brand, Hilversum/Antwerpen 1967.
 11. *Tijd van onbehagen. Filosofische essays over een cultuur op drift*. Sun, Amsterdam 2004⁶, p. 223.
 12. Deze gedachte wordt ontwikkeld door Thomas van Aquino in zijn *Summa Theologiae*, I-II 108.1. In de NBV is het vijfvoudig gebruik van de stam 'diak-' (vs. 6-9) niet meer herkenbaar.